

Laslo Vegel: Gestovi gospodina Kiša

Već mesecima, na pomisao da napišem nešto o Danilu Kišu, obuzima me s jedne strane razumljiva strepnja ali, u isto vreme, i manje razumljiva suzdržanost, pa sam možda zbog toga i otkazao, jedno za drugim, učešća na raznim, mahom simpatičnim, konferencijama o Kišovom delu, imajući na umu, pre svega, da bi trebalo ispočetka promisliti pitanje koje se zove Danilo Kiš, ne zbog njega samog, već prvenstveno sebe/ nas radi, budući da nam se u zajedničkom svetu toliko toga desilo, trebalo bi stoga iznova pročitati dela koja su u tom svetu nastala, bez toga ne možemo čitati dalje ni nova, drugim rečima, u meni se rađa isti onaj *šok nesavremenosti* koji se, uostalom, javlja kad god se nađem suočen sa – u svojim osnovama neraščišćenom, a u detaljima predimenzionisanom, prežvakanom – duhovnom situacijom, čija se glavna karakteristika ispoljava u tome što u njoj većinu stvari, ljude, misli, prepoznajemo dokazujući vlastitu nedužnost, vlastite zasluge, vlastitu izuzetnost, i to onom vrstom ispovesti, u kojoj ističemo koliko smo bolji od vremena u kojem smo primorani da živimo i, na taj način, hteli to mi ili ne, postajemo žrtve one srednjeistočno-evropske šizofrenije koja, kao najvišu vrednost, ne priznaje opšte dobro, već izvesne zatvorene forme slobode, iz kojih je potom moguće do mile volje galamiti, i ta okolnost je kao temeljni literarni doživljaj odredio, a određuje i danas, karakter one argumentacije kojom se odbacuje svakodnevnica, što se najbolje odražava u ekstremnom balkanskom hermetizmu sedamdesetih godina, odnosno u vidu veštačkog cveća tog hermetizma u partijskoj državi, baš tamo gde njenu egzistenciju pretpostavlja jedna vrsta unutrašnje napetosti, odnosno tamo gde je njena apsurdnost najveća, drugim rečima, *bekstvo u okrilje vlasti diskursa ovde i sada, ovde i juče*, upozorava da će na Balkanu, opterećenim nepomirljivim suprotnostima, narcistički ego agresivno prilagoditi sebi i Danila Kiša, čoveka koji je pohodio i propatio sve polove suprotnosti, ne ispoljivši pritom prema ovom svetu sažaljenje, već ga je samo predočio biblijskom tačnošću, stvorivši na taj način jednu autonomnu sintezu, što će ga površno situirati u prisnu, od svake griže savesti pažljivo pročišćenu harmoniju, odnosno, izdvojivši ga iz nepomirljive protivrečnosti života i duha stvorivši time sjajnu priliku za duhovnu demonstraciju prefinjene prisnosti, kako bi u još većoj meri isturio u prvi plan od balkanskog sveta *izolovanog*, u evropske nostalgije utopljenog posmatrača, premda je sve očitije da se ovaj životni opus ističe među delima pisaca srodne duhovnosti upravo po tome što je gotovo na enciklopedičan način izrazio one stigme, one ljudske situacije, u kojima se individua odriče svoje individualnosti, slobode, i nepovratno se utapa u one kolektivističke tvorevine koje će odrediti njihove živote – zamršena mreža fenomena Kiš je po svemu nalik na onu iskidanu mrežu u koju smo se i sami fatalno zapetljali, ali se svi pravimo kao da ta naša mučena sputanost nije važna, već je sva pažnja usredsređena na tu nesrećnu mrežu koju s tom mučnom sputanošću prikrivamo, u krajnjoj liniji, dakle, tema o Kišu predstavlja samo jednu petlju, i zapetljani u nju i nehotice, više no što je potrebno, razotkrivamo sebe u ovom i te kako *bestidnom i umetničarenju*

skandalozno sklonom vremenu, u ovom ratnom eskapizmu, pa kada progovaramo o Kišu, padaju one duhovne koprene s kojima pred savremenom, sveproždrljivom bestidnošću tankočutno prikrivamo svoje najvažnije misli, maglovit govor je dobar, da ne bismo bili, doduše na otmen način, ali krivo shvaćeni, da ne bismo bili žrtve jedne pomodne hermeneutičke varke, pomenuta strepnja se u meni probudila ubrzo nakon vesti da je Danilo Kiš umro, i kada mi je u stanu neprestano zvonio telefon, nikad više nije toliko zvonio, iz ove perspektive mi se čini da su *mrtvačke pege* već tada bile vidljive, tadašnja Jugoslavija se *umirući* oprostila od poslednjeg jugoslovenskog pisca (Kiš je rado, naime, pristajao na ovu odrednicu od koje, sada, velikani beže kao od kuge) pozivali su me iz raznih gradova zemlje, urednici su pretpostavljali da smo bili prijatelji, što nije bilo tačno, jer zapravo nismo bili prijatelji; uostalom, Danilo Kiš je bio do te mere *delikatan čovek* da je svoje najbolje prijatelje smeštao u nekakav literarni prostor, i na taj način im se obraćao; literarni prostor je za njega bio melem krotkosti, ukratko: krajnje ozbiljno je razlikovao prijateljstvo i drugovanje, ovom potonjem bio je nadasve sklon, o prvom je duboko ćutao; to bih sad posebno naglasio, kada se svi hvale da su bili njegovi prijatelji; najednom su njegovim prijateljem postali i oni koji su se sa njim slučajno zadesili za istim kafanskim stolom ili oni koji su sa njim sklapali ugovore, jer moramo znati: Danilo Kiš je bio i te kako prepušten na milost i nemilost onih kojima je bilo dato pravo da potpisuju ugovore, ali od trenutka njegove smrti kao da se sve to zaboravilo, molili su me da napišem nešto o njemu, a ja sam započeo jedan tekst o tome da će potonuti sav onaj svet koji ga je godinama odbacivao, *i da će zapravo to biti njegov najveći poraz*, ali sam uskoro uvideo da to ne vodi ničemu, a potom sam shvatio da bi to bilo ne samo pogrešno, već i nedozvoljivo: događaji su ubrzo pokazali da moje strepnje nisu bile bezrazložne, a u to sam se definitivno uverio kada su savremenici prešli na *per tu* s njegovom umetnošću, kada je za svakog bio samo Danilo, tek tako, kao da je sve ono što je gospodin Danilo Kiš radio tek nekakva privatna igra u nekakvom privatno-literarnom svetu, predstavljajući ga za nekakvog simpatičnog boema, *koji je živio u jednom drugom, imaginarnom svetu*, ukazujući zapravo na njegovu masku, iza koje se skrivao, na onaj život, s kojim je on simulirao život; ne, nije bio boem, nije bio Danilo – bio je van svake sumnje gospodin Kiš, i ja ću ostati pri ovom oslovljavanju, jer *to zahteva njegova hladna elegancija i suzdržanost*; da, njemu je bila svojstvena enigmatična *zatvorenost* čoveka bez domovine, u tome je ostao do te mere dosledan, da je i tu *zatvorenost prikriivao*, odnosno, s jednom vedrom, rokoko maskom je skrivao onu *ubistvenu jasnoću* koja je podjednako bila svojstvena njegovom ponašanju, držanju, njegovom životu i stilu, prepletenosti života i stila, što najbolje pokazuje činjenica da se nikad nije upuštao u spektakularne literarne eksperimente, nije bio sklon površnom modernizmu, jer je duboko i iznutra preživljavao *balkansku dramu modernizma*, i smatrao je svojom dužnošću da ovu dramsku materiju èisto, jasno i precizno, izrazi, on je posezao za "dokumentima" radi čistote predočavanja, gradeći na tim dokumentima štitio je tekst od razornog dejstva onog duhovnog skepticizma koji je neprekidno usmeravao pažnju ka esejističkom, reflektovanom svetu, i ista ova *strast za jasnoćom predočavanja* održavala je i ravnotežu između moći diskursa s jedne, i slobode uobrazilje s druge strane, time se

branio i od izveštačene haotičnosti stila, od usiljene polifoničnosti, jer za njega je sasvim dovoljno bilo breme višeznačne situacije u kojoj je živeo, nije morao da multiplikuje višeznačnost bivstvovanja, usled toga je i ostao nadasve *ozbiljan pisac* uzvišenog tona, kome nije bila svojstvena groteskna apsurdnost, igravo intonirana ironija, ovaj oblikotvorni princip se pokazuje u svoj jasnoći tek sad kad se suočavamo s nepromenljivom činjenicom da je on zapravo ničiji pokojnik u jednoj rastočenoj zemlji, upravo on, izgnanik koji nikad ni od koga nikakvu milost nije tražio, koji je uvek ostao apatrid bez obazira na to gde je živeo, kojim se prostorima kretao, i gde god sahranjen bio; malo je nedostajalo da napišem da je definitivno ostao bez domovine, ali pero mi zapinje, sad se više ni to ne može reći, jer život je krcat pomodnim apatridima koji o tome drže predavanja na raznim konferencijama, Bože, šta bi rekao kad bi mogao da ih čuje krotki gospodin Kiš, sva je prilika da bi zahvatio šaku zemlje i kazao: *to je moja domovina*, ali zahvatio bi malo, tek koji grumen zemlje, nikako ne bi hteo da izazove pažnju, jer bežao je upravo od toga što je usledilo, nakon njegove smrti najednom se svi oduševljavaju njime, podjednako ga hvali glavni ideolog današnje Srbije koristeći se pritom modernom stručnom terminologijom francuske kulture, hvali ga u onom stručnom žargonu koji je postao drugi maternji jezik srednje-istočno-evropske inteligencije, čini to zbog toga što je sistem pojmova njegovog sopstvenog sveta već ležao pred njim u ruševinama, pojmovi, reči se mnogo brže raspadaju nego sam sistem, *diskurs je postao gigantski Moloh*, dakle i najprivrženiji sledbenici režima su se ukotvili u jednom drugom jeziku, bezrezervno se oduševljavajući Kišem koji je, ponavljaju neprestano, bio *čisti literata: estetika, estetika* i ništa drugo, tvrde besprizirno, s privilegovanih pozicija vlasti, nadahnuti i sami šarmom Moloha; da li uopšte treba reći, oduvek je to tako i bilo pod ovim podnebljem, *estetika i ništa drugo*, podvlačio je debelo diskurs vlasti sa svojih privilegovanih pozicija, no pre toga mu je, s istih pozicija, ozbiljno zamerano što politizira, time su mu dosađivali literatori kada su sedamdesetih godina digli na njega hajku, ali gle, sad se sve u svoju suprotnost preokreće, budući da isto govore i oni koji su bežali, navodno, od varvarskih postupaka vlasti, estetika i ništa drugo ponavljaju štedro, zbilja je neobično kako se njihova mišljenja o gospodinu Kišu tako savršeno *poklapaju*, dok se i oni prepuštaju nostalgiji na nekom sasvim nerazumljivom jeziku, mada moram priznati – a to je samo još jedan dokaz vrednosti spisateljskog umeća, umetnosti gospodina Kiša koji, privržen preciznim i jasnim rečenicama, nije se zaglibljivao u eksperimentima, pa tako prosvećenim znalcima stila nije pružio priliku da se istaknu raznim smelim, simpatičnim i sofističnim konstrukcijama – no ako su već odvojili svoje dragoceno vreme na čitanje Kišovih knjiga, morali su o njima ipak nešto i reći, pa su rekli i dosta pametnih stvari, ali najpametnije su govorili oni koji baš i nisu hteli da se pokažu pametnima, sve se to naravno odnosi na period posle njegove smrti, za života je uglavnom bio u konfliktima sa književnim establišmentom, po tome se i razlikovao od drugih srednje-istočno-evropskih pisaca-disidenata koji su se sukobljavali pre svega s političkim silama, pa su se zbog toga njihove zamisli brže i ostvarivale, premda ponegde i ne baš onako kako su to hteli, ali nakon svega nisu više mogli da se bune onako kako su pobunu zamišljali; gospodin Kiš se, međutim, sukobljavao s moćnicima u sferi literature, sa duhovnom elitom, i zbog toga je

zalupio vrata za sobom, odnosno, dok je srednje-istočno-evropske pisce-disidente nezavisna duhovna elita uzela u zaštitu, dotle se ta elita u odnosu na gospodina Kiša oprezno držala na distanci, čak i da je duže poživio, ne bi mu bila pružena ona, doduše kratkotrajna, ali ipak nada da je svedok duhovnog preokreta, da bi izronivši iz mamurluka nakon probdevene noći shvatio da je postao suvišan; u to da je duhovna vlast bila u stanju da izvrši veća razaranja i od nekadašnje političke vlasti mogao sam i lično da se uverim: jedan beogradski književni časopis odlučio se konačno da, u cilju razjašnjenja ovih pitanja, organizuje okrugli sto oko kojeg bi se okupili svi oni koji bi prema vlastitom estetičkom kredu bili pozvani da progovore u interesu umetnosti gospodina Kiša, čitavo jedno prepodne smo presedeli čekajući da se pojavi većina pozvanih, Beograd je toga dana osvanuo u magli, tek nekolicina nas se odazvalo pozivu, sedeli smo i čekali, trebalo je da govorimo o gospodinu Danilu Kišu, ubrzo smo postali svesni poraza, i tada je zazvonio telefon, glavni urednik je digao slušalicu, zvao je gospodin Kiš, pitao je samo to koliko nas ima, pitao je samo to i ništa više, znao je da su *tada drugi proglašeni za moderniste, i da su drugi bili postmoderni, da je on samo jedan sumnjivi, u politiku zapetljani pisac*, čime samo kvari svoju književničku verodostojnost, govorili su homo estetikusi, taj konflikt ga je najviše i potakao na egzodus, što je opet jedan ogroman paradoks, jer od političkog terora čovek može da pobegne, ali ne i od duhovnog, duhovni teror je opasniji, često se prikazuje u baršunastom ruhu, znalackom rukom guši, davi književnost; mi ćemo tek morati da naučimo ono što je gospodin Kiš već odavno iskusio, onu silu, koja na nas vreba izvan politike, i to baš iz onog pribežišta u koje se povukla povređena i, po vlastitom osećanju, suvišna inteligencija, i ovo pribežište, ovu palatu, ovu citadelu mogli bismo nazvati i *ropstvom diskursa*, s ovom nadpolitičkom silom se našao Kiš oči u oči, suviše rano, kada su se njegovi prijatelji borili protiv totalitarizma, i ne sluteći kakva se nesaglediva sila krije u srcu govora, možda je ovim moguće objasniti i njegovu rezervisanost prema Novom Sadu, gde je navraćao samo ako je morao da potpiše neki ugovor, *popio sam im sav viski, do poslednje kapi*, govorio bi potom, u tome se sastojalo njegovo boemstvo, svedeno zapravo na inat, do poslednje kapi im je popio piće, iz osвете, bio je boem iz osвете, to se najbolje videlo baš u Novom Sadu, jer ako nije morao da potpisuje ugovore, dolazio je inkognito, nikad ga nisam pitao od koga se krio, u to vreme nije baš bio u centru pažnje, ali uvek bi ustuknuo negde nadomak Futoške ulice, a najviše je zaobilazio zgradu univerziteta, mora da je u tim trenucima pomišljao na svoju neostvarenu želju, hteo je naime da bude građanin Novog Sada, predavač na univerzitetu, pre nego što se uputio u beli svet, konkurisao je za mesto profesora književnog prevodilaštva na univerzitetu panonskog Vavilona, ali prema sudu nadležnih stručnjaka, naglašavam: ne političara, bilo je spremnijeg, boljeg kandidata od njega, tako je glasila presuda, a novosadski profesori su ćutali, svi do jednog, ćutali su i oni koji sad pišu hvalospeve o njemu, ćutali su naučnici univerziteta, asistenti naučnika, asistenti asistenata, kao da su svi žabu progutali, ćutali su i oni koji sada njegovo delo predlažu za temu doktorskih disertacija, koji od njega sada prave literarnu mumiju, posebno ističući pritom njegov postmodernizam i, naravno, modernizam, to su teme na kojima stiču doktorate oni koji sad u usiljenom maršu kreću put Evrope, zaboravljajući posledice vlastitih reči,

svoje traume, nastojeći da prestilizuju u nekakve igre ono ropstvo u kojem je jezik živeo; moć i ropstvo jezika za gospodina Kiša su bile, dakle, posve poznate kategorije, jer kada je krajem osamdesetih, jedne večeri zazvonio telefon i kada se na drugom kraju žice oglasio gospodin Kiš, upitavši da li bih se priključio Pokretu za Evropu, koji bi trebalo osnovati i u Jugoslaviji, zvao je iz Pariza, razmišljao je tamo, dakle, i o takvim stvarima, bio je još pun iluzija, nije bežao od njih, nije se obračunavao sa njima, jer ni jedna se nije ostvarila, ućutao sam trenutak-dva na ovoj strani sveta, nisam odmah rekao *da*, jer odmah sam zamislio šta me čeka, ionako su me već ovde, u Vojvodini, podrugljivo nazivali *Evropejcem*, Evropa je tek kasnije ušla u modu, kao i Srednja Evropa, ali kad je jednom ušla, čak i nedoučeni sveznalci počеше da grabe prema Evropi, nagvaždajući pri tom o tome kako smo opasni i nepopravljivi Balkanci, ćutao sam, dakle, nisam odmah pristao, na šta je gospodin Kiš počeo glasno da se smeje na drugom kraju žice, rekavši kroz grohot, razume se, ne treba Evropu shvatiti tako ozbiljno, samo iz inata, samo da bismo im pokazali, treba osnovati taj pokret, *neka naša Evropa bude crveni plašt*, nadrealistička provokacija, u redu, pristajem, rekao sam, znao sam da se i u Parizu oseća usamljenim, nikako mu nije polazilo za rukom da se uklopi u tu suptilnu duhovnu atmosferu, nije mogao da se oslobodi utiska da je pomalo praznikava, žalio se da nema značajnih knjiga, i u toj konstataciji bila je prikriivena i slutnja da ih u skoroj budućnosti neće ni biti, bio sam zadovoljan, prihvatio sam stvar kao *crveni plašt*, ali i taj *plašt je izbledeo*, sad svi marširaju prema Evropi, započeo je Veliki Evropa Džoging, to jest lišili smo sebe vlastite ozbiljnosti, sada već Srednju Evropu neće oteti drugi, nego ćemo je mi opljačkati, tvrde da je i Kiš tamo stremio, što će reći da je onda sve u redu, ali neće biti baš tako, jer gospodin Kiš se nije uputio tamo gde su oni krenuli, spremao se na povratak, pred smrt, u Nigdinu, nad kojom su se već nadvili olovni oblaci, našao se iznenada u Beogradu, sećam se jednog nedeljnog popodneva pozvao je Želimira Žilnika i mene, pokazao je na prazne police za knjige, ispričao nam je kako je s Krležom uvek razgovarao na mađarskom, zatim je ponovo skrenuo razgovor na police, spremao se da vrati svoje knjige iz Pariza, jer ovde će mu biti potrebne, i kada smo kolima pošli prema Filmskom gradu, gde je prisustvovao beogradskoj premijeri moje drame "Judita" (bila je to poslednja pozorišna predstava koju je video), i dok smo se spuštali polako kosinom Dedinja, znamenite funkcionerske četvrti, ponavljao je da nam nema druge nego da se suprotstavimo struji, kako sad moramo ostati ovde, treba se vratiti kući, kako više nema vremena za gubljenje, jer već sutra može biti kasno, moramo se pripremiti, možda nam predstoji više desetleća žilavog otpora, Kiš se spremao, dakle, da se vrati, u Nigdinu, jer samo je u njoj moguće lebdeti tako da to lebdenje ostane ipak autentično, jer samo je u njoj moguće *otisnuti se od stvarnosti* tako da se ipak ostane kobno u njoj, da naša uobrazilja bude prikovana za nju, ali tako da umemo samo okove nazvati svojim imenom, mi nemamo svoje raspeće, jer su ga ukrali, zatim je Žilnika propitkivao o tome, kakve bi izgled mogao da ima jedan takav otpor, Žilnik nije bio optimista, ali se smesta priključio tvrdom jezgru otpora, Kiš je na prste brojao preostale prijatelje, činjenice nisu mnogo obećavale, ni prijatelja nije bilo previše, ali on je uporno ostao pri svojoj zamisli, namerio je da se obračuna sa njima potaknut prizorima dedinjskih ulica, gde je policija čuvala funkcionerske vile, čuvala

ih je već desetlećima, i ova slika nam se učinila trajnijom od svake književnosti, o kojoj je gospodin Kiš inače nerado pričao, smerno je ćutao o intimi književne radionice, nije bio na *per tu* sa kritičarima, nije im utuvljivao u glave svoju poetiku, nije im govorio o svojoj lektiri, odao im je samo toliko da u Parizu više nije u stanju da piše, suviše se navikao na to da ga ljudi ostavljaju na miru, nagovestio je i to da će pod ovim podnebljem već sutra biti potrebno posve drugačije pisati, jer na vrata već kuca plišana revolucija značenja koja će razoriti dosadašnje norme i konvencije, biće nemilosrdna, ali će uneti više svetlosti u svet reči, tada ćemo naučiti da nismo *izvan*, nego *unutra*, ali toga ćemo biti svesni tek kada budemo uspeli da budemo izvan stvari, bez tog tragičnog iskustva nije moguće uistinu shvatiti ni to zbog čega se gospodin Kiš konačno odlučio da bude sahranjen u Beogradu, po pravoslavnim obredima, *to je skandal*, uzdisali su mnogi, *evo, i on je popustio*, šaputali su dobro obavješteni, odmahujući glavom s izrazom nerazumevanja, s istom onom odmerenom, *ni riba ni meso* skepsom, koju su isturili i kad je Kiš izvršio najbespoštedniju destrukciju istog onog nacionalnog osećanja o kojem danas ovi isti skeptici masovno pišu studije, ali on nije zamerao samo nacionalizmu, budući da se suočavao i s mnogo ezoteričnijim fenomenima, koji se ne mogu tako lako označiti, pred njegovim očima lebdela je izvesna forma življenja, izvesni način pisanja, izvesna tradicionalnost, izvesni senzibilitet, izvesna vrsta ljubavi, izvesna vrsta jezika, odnosno sve ono što su u početku svi smatrali vrednim svakog poštovanja, a on je nastupio sa "štitom i kopljem" kada su pomenuti skeptici na liniji nezameranja mislili da preko njega grade i uvećaju vlastiti ugled, u to vreme sastajali smo se redovno u beogradskoj Srpskoj kafani, tu je prevodio pesme Đerđa Petrija, u početku sam i ja bio pomalo zbunjen, kao i Predrag Matvejević, kome sam na njegovo pitanje kuda sam pošao, odao kako treba da se sastanem sa Kišom u Srpskoj kafani, i video kako stari dobri zagrebački prijatelj zuri u mene s nevericom, nije hteo da veruje svojim ušima, desilo se to, igrom slučaja, baš ispred zdanja jugoslovenskog parlamenta, zurio je u čudu kao da se pred njegovim očima zaljuljao jugoslovenski parlament, premda je tada još izgledao posve nepomerljiv, nacionalna osećanja su se ispoljavala samo u sferi vlastite prošlosti, ljubavi prema vlastitoj baštini, pesnici i pisci vraćali su se nacionalnim tradicijama, negovali su folklor i nacionalnu istoriju, nacionalni realizam, nacionalni nadrealizam, lokalni dadaizam, nacionalnu fantastiku, nacionalnu istorijsku parabolu, tada se gospodin Kiš pubunio a ne kasnije, kada su se već svi bunili, a on je s đavolskim stoicizmom posmatrao prizor, ali neka mu bude na čast, nije nikoga optuživao, hteo je samo da se useli u svoj beogradski stan, dopremao je knjige iz Pariza, nastanio se u samom srcu Beograda, svi njegovi nadovršeni rukopisi govorili su o ljudima bez domovine, pripremao je svoj povratak kući, gde bi sve te rukopise trebalo završiti, *jer gde može čovek da bude manje bez doma nego tamo gde je i rođen*, bio je to evropski čas anatomije, odnosno najteže gradivo, na policama za knjige od jelovih dasaka ostalo je nekoliko svezaka enciklopedije, nakratko se još izgubio, zatim je zemlja zabubnjala na poklopcu kovčega spuštenog u raku na beogradskom groblju, okupljeni znanci gledali su ganuto ispred sebe, mnogi njegovi poštovaoci su se pitali zbog čega baš ovako, zašto baš po pravoslavnom obredu, nije im ni palo na um *da gospodin Kiš nije mogao biti*

sahranjen u Parizu, bio je i Crnogorac, i Mađar, i Jevrejin, a njegovo srce je vuklo u vakuum, jer se reči, rečenice, stil, jezik, mogu interpretirati isključivo sa stanovišta vakuuma, odnosno jednog neprozirnog napona, o tome sam razmišljao dok ga je sveštenik opojavao, pojavio se čitav pravoslavni svet, bila je to *poslednja grimasa gospodina Kiša*, tog anarhiste hladne elegancije i jasne misli: nije moguće umreti u dalekom svetu, a ni naši okovi se ne mogu tek tako ostaviti, ovaj svečani obred, ova *enigmatična predstava* imala je vrednost poslednjeg gesta u njegovom životu, jer on je smrt oduvek držao na oku, ali ju je i prikrijavao, o smrti je najviše pisao, ali pre nego što je sam stigao na red, prekrio je nebo crnim velom obreda, kako ni nebo ne bi videlo šta se zapravo dole dešava; jednim jedinim gestom dao je ključ svojih dela, nije otišao kao dužnik, otišao je i vratio se a da ni jedan jedini suvišan pokret nije učinio, da ni jednu jedinu suvišnu reč nije napisao, nije imao ni potrebe, bio je oduvek na mrtvoj straži na rubu vlastitog vakuuma.

Preveo: Arpad Vicko